

УДК 72/01: 728.6 (477)

к.арх. А.Степанюк, к.філол.н. Р.Кюнцлі,
Львівський національний аграрний університет

САКРАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ СТОЛА У ВНУТРІШНЬОМУ ПРОСТОРИ СЕЛЯНСЬКОЇ ОСЕЛІ

Стаття посвячена дослідженню одного з значимих елементів інтер'єра українського жилища – стола, його сакральної і практичної функції в житті української сім'ї.

Ключові слова: *стіл, українська оселя, інтер'єр селянської хати, сакральне та традиційне у побуті української оселі.*

Українські народні меблі - основне обладнання інтер'єру селянської хати, ужиткові вироби з дерева сільських народних майстрів основа інтер'єру традиційного селянського житла. Крім своєї суто утилітарної функції, вони виконували функцію естетичну, мали також певне символічне значення, завдяки чому повніше розкривалась духовна сутність української хати.

Постановка проблеми. Стіл, як один із видів рухомих меблів, в українській оселі займав завжди центральне місце, був неодмінною приналежністю інтер'єру, виразником добробуту селянина, пов'язував не тільки родину, але й попередні покоління з наступними. Місце стола традиційно було в “червоному куті”, в діагонально-протилежному від печі, найчистішому і найкраще освітленому кутку обрядово-культової й побутової частини хати. Трипільці (VI-III тис. до н.е.) на цьому місці розташовували жертovníк, де спалювали колосся квітів. Відновлення основних атрибутів побуту сільського жителя, традицій у виконанні інтер'єру сільської оселі дасть поштовх до відновлення культури та духовності українського села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання традицій, вивчення основних методів та принципів народної архітектури житла у виконанні як екстер'єру, так інтер'єру було актуальним завжди. Дослідженням українського житла, його побутового укладу займалися в різні часи І.Огієнко [6], О.М. Фрейденберг [7], А.К. Байбурін [1], А.Данилюк [3], Х. Вовк [2] та багато інших. В їх роботах дане визначення стола, досліджено еволюцію розвитку, місце в інтер'єрі сільської хати та сакральне значення в житті людини.

Виклад основного матеріалу. Традиційно прийнято вважати, що перші столи появилися в Єгипті. Принаймні, завдяки єгипетським ієрогліфам, залишилися письмові підтвердження такому фактові. Вважається, що єгипетські жерці потребували певних підвищень для проведення священних ритуалів. Хоча з розкопками Трипільської культури, важко уявити собі, що

культура «мальованої кераміки» могла обходитися без столів при наявності ритуальної посуду, жертвних храмів, складної забудови міст і досконалої архітектури. Проте письмових згадок часів Трипільської культури не збереглося, очевидно, що писемність Трипільської культури тільки зароджувалася або не було у ній потреби.

Стіл, зазначає І.Огієнко, – «мебля з дерева або мармуру, що стоїть на кількох ногах, праслово спільне для всіх слов'ян від дієслова стати, первісне значення - столиця, трон, сучасний престол, гот. Stols, нім. Stuhl; див у Слові о п. І. 1187 р. «Отня стола злата». Стіл від найдавнішого часу визначає їжу, що було вже в мові давньоєврейській, див. євр. sūl'chan – стіл, а переносно їжа, ц.сл. трапеза; пор. Пс. 69:23: Нехай пасткою стане для них їхній стіл (sūl'chan) а їх учти тенетами! Звідси й столувати – їсти з ким за одним столом, столуватися – наймати собі в кого стіл, цебто прохарчування.

У пам'ятках XIV – XV ст. ще часте вживання слів столъ, столець у значенні символу влади, напр. у значенні єпископської кафедри» [6, с.312] .

У часи Середньовіччя стіл складався з довгих дощок, які трималися на козлах, що відігравали роль ніжок. «Найдавніша форма стола зберігалася на Поліссі. В.Близнець, наприклад, у повісті «Древляни» пише, що стіл у хаті Хоми Гавриловича займав добру половину житла, був тесаний з дубових плах, його ноги-підпори були вбиті в землю»[4, с.102].

Цікаво, що Володимир Даль [3, с.328.] у своєму тлумачному словнику зазначає, що у 1882 році столи були вже досить різного призначення: чотирьохкутні, довгі, круглі, кутні, розсунві, розкидні, на одній ніжці, на тумбі, триногі, на чотирьох ногах, за призначенням – обідні (бенкетні), письмові, піддзеркальні, ломберні (ігрові), туалетні, чайні та інші.

У слов'ян стіл був не тільки важливим елементом житлового приміщення, але й мав певне сакральне навантаження.

Ольга Фрейденберг у своїй докторській дисертації пише: «Стіл – спершу камінь, дерево або просто насип; на нім їдять не тому, що він споконвіку створений для цього; спочатку річ нічого не означає і могла б зовсім і не існувати; але стіл – божество, стіл – небо-земля, пізніше – місцеперебування божества; стіл має свій культ, і йому віддаються божеські почесні. Так само священний і вівтар (жертвник), його пізніший різновид, що виконує функції священної плити; жертвник, вівтар, стіл – варіанти божества. Перебування на столі означає обожнювання, перемогу життя над смертю; на спеціальних агоністичних столах лежать вінки, якими нагороджують переможців» [7, с.184].

Дослідник житла у східних слов'ян А.К.Байбурін писав, що «у Словаччині, як і взагалі у слов'ян, стіл вважався таким важливим елементом хати, що без стола дім не хотіли купувати. Таке ставлення до столу було

зумовлене особливостями його семантики. Справа в тому, що в традиційних уявленнях майже всюди проводилась аналогія між столом в оселі і престолом, вівтарем у церкві» [1, с.154].

Х.Вовк про сакральні особливості стола не пише нічого, але зазначає, що стіл, крім особливої міцності, відзначався ще іноді розкішним оздобленням, особливо у гуцулів [2, с.114]. Дуже часто нижня частина стола виконувала функцію скрині.

Стіл, як правило, стояв у діагонально протилежному кутку від печі, в добре освітленому місці. Таким чином оселя ніби ділилася на дві функціональні зони: робочу і святкову. Стіл у селянській родині був довгий. Насамперед це було зумовлено багатофункціональністю стола. Селянські сім'ї були великими. Дітей у сім'ї було семеро і більше. Часто старші діти, які одружувались, залишалися жити у батьківській хаті і родина ще збільшувалась. Така родина потребувала місця за обіднім столом. Обід був ритуалом. Це був час молитви-подяки Господові за харчі на столі, можливість зібратися всій родині разом за цілий день важкої праці, момент перепочинку та спілкування, а також виховний момент для дітей. Адже першим за стіл сідав господар. Господар сідав на покутті – найпочеснішому місці і тим самим вказував на родинну ієрархію, він благословляв їду і пробував страву. Тоді всі інші члени родини могли приступати до трапези. Діти часто не мали права сідати за стіл, вони обідали окремо на лавках чи біля печі. За столом не можна було лихословити, класти лікті на стіл чи опиратися грудьми. Люди називали стіл долонею Божою, а тому відповідно ставилися до столу.

На стіл не можна було сідати, залишати на ніч ніж на столі, щоб нечиста у ночі в хаті не бушувала. На Галичині на стіл не можна було класти шапку, бо вважалося, що кроти поле пориють і не буде урожаю. Тут стіл ототожнювався з полем, яке мало дати щедрий урожай. Нежонатому парубку чи незаміжній дівчині не можна сідати на кути стола, бо не знайде собі пари.

Архип Данилюк, дослідник української етнографії, пише: «До стола, з яким був пов'язаний хліб, ставились з повагою. Після закінчення будівництва хати стіл першим вносили в житлове приміщення і клали на нього хліб. Коли продавали хату, стіл залишали стояти на місці, хоч інші предмети міг взяти собі попередній власник» [4, с.101].

На Україні стіл використовувався і як обрядовий предмет. На похоронах покійника клали на стіл головою під вікно, ногами до дверей. Імовірно, це пов'язано з ототожненням стола і вівтаря або жертovníка. Перебування на столі означає перемогу життя над смертю. Людська душа знаходиться на Господньому жертovníку і чекає вироку.

Особливо багаті ритуали, які ще й сьогодні зберігаються в Україні, - різдвяні. Свята вечеря – це вечеря всього християнського людства, яка символізує єдність всієї християнської родини (живих і мертвих). Стіл господар застеляє сіном, а під столом застеляє соломку, щоби відчуті умови народження Ісуса Христа у яслах. На краї стола кладуть чотири головки часнику, щоби всяка напасть відступала (стіл асоціюється з родиною), під стіл залазять діти і кудкудачуть, мекають, мукають тощо, щоби худоба велася (простір під столом асоціюється з свійською птицею та худобою). А.Данилюк згадує, що у Карпатах на Святвечір кладуть під стіл посуд, сокиру. Ноги стола зв'язують ланцюгом, щоби коні і корова не розбігалися на пасовищі. Щоби корови добре доїлися, ставлять поблизу масничку і «дійничок» (посуд для молока) [5, с.20]. На Галичині, щоби худоба не розбігалася на пасовищі, на стіл клали зв'язані ложки.

Також цікаві ритуали, що пов'язані з весіллям. Бажаних сватів садять за стіл і за частуванням обговорюють питання заручин. Молодята повинні сідати за стіл з різних сторін. Поки молодий заходить на своє місце, сестра або брат молодої може швидко сісти біля нареченої і вимагати викуп за право сісти біля молодої. Щоби дружки скоро вийшли заміж, молода при виході з хати мусіла тягнути за собою стіл.

Стіл був виразником добробуту у селян. В українській оселі стіл був завжди накритий вишитим обрусом чи скатертиною. На Україні за традицією на стіл клали хліб різної величини, щоби він нагадував небо з головними і другорядними світилами. Святість стола визначалася також тим, що на нього клали хліб, освячені свічки та воду. Приказка говорить нам: «Хліб на стіл, то стіл – престіл» [1, с.155].

Висновки. Якщо в міському інтер'єрі стіл має лише функцію підвищення для зручного і швидкого харчування, і відповідно до квартирному інтер'єру він малих форм, часто у кухонному куточку відіграє функцію робочого столу для приготування їжі і не несе ніякого духовного підтексту, що, власне, зумовлено стилем міського життя, то в селі функція стола ще має глибинний сакральний зміст. Стіл, як правило, великий посеред кімнати, символізує єдність сім'ї, родини, достаток та злагоду в хаті. Відродження української культури насамперед пов'язана з відродженням українського села, з відродженням традицій українського народу, які пробудять генетичну пам'ять селянина-господаря, селянина-творця і українська селянська хата оживе новим життям наповнюючись сучасними елементами інтер'єру з використанням українського орнаменту, традиційних форм, пластики, атрибутики. Популяризація, реклама окремих деталей українського побуту наповнить селянську оселю духовністю наших предків і надасть їй самобутності.

Бібліографічний список

1. Байбурин А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / А.К. Байбурин / Академия наук СССР. Ин-т этнографии им.Н.Н.Миклухо-Маклая. – Ленинград: Наука, 1983. – С.141-143.
2. Вовк Федір Студії з української етнографії та антропології / Ф. К. Вовк. – Київ: Мистецтво, 1995. – 336с.
3. Даль В. Толковый словарь великорусского языка. Второе издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора. – Издание книпродавца-топографа М.О.Вольфа. – С.-Петербург - Москва, 1882. – Т. – 683с.
4. Данилюк Архип Батьківська хата / А.Данилюк // Жовтень, 1984. – № 11. – С.101-107.
5. Данилюк Архип До хати пустіте, за стіл посадіте... / А.Данилюк // Сільське будівництво, 1987. – № 10. – С.20-21.
6. Огієнко І. Етимолого-семантичний словник української мови / І.Огієнко / Ред. й доповнення др. М.Ласло-Куцюк [Накладом Товариства «Волинь»]. – Вінніпег, 1994. – Т.4. – 557.
7. Френденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / О.М. Френденберг [Подготовка текста, справочно-научный аппарат, предварение, послесловие Н.Брагинской]. – Издательство «Лабиринт», М., 1997. – 448с.

Аннотация

Аннотация: Стаття посвящена дослідженню одного з значимих елементів інтер'єра українського жилища – стола, його сакральної і практичної функції в житті української родини.

Ключевые слова: стол, українське жилище, інтер'єр сільського дому, сакральне і традиційне в быту українського жилища.

Annotation

Key words: table, Ukrainian dwelling, rural housing's interior, sacral and traditional subjects in the life of Ukrainian housing.

Annotation : The article is devoted to the research of one of the essential elements of research of one of the essential elements of the Ukrainian dwelling's interior – the table, its sacral and practical function in the life of Ukrainian family.